

Så surrade Sverige fast sig vid masten i hanteringen av krisen (publicerad DN Kultur 2020-06-03)

En av de mest berömda definitionerna av retorik kommer från den grekiska filosofen Aristoteles, som sa att retorik är ”konsten att vad det än gäller finna det som är bäst ägnat att övertyga”. Sofisterna hårddrog saken. Allt som tjänar mina syften är tillåtet, ansåg de, och den skickligaste talaren är den som kan försvara den sämsta saken.

Retorik handlar alltså om förmågan att övertyga, och konstarten odlas flitigt av politiker och försvarsadvokater.

Men, kan man fråga sig, vad är skälet till att den ska odlas av en myndighet som är ansvarig för att bemästra en svår epidemi?

Trenden syntes tidigt, redan i slutet av januari, när det stod klart att det nya coronavirus som härjade i Kina kanske skulle spridas runt världen. Något frapperade med den svenska responsen. Trots alarmerande internationella prognoser uteblev den nästan helt. På ett sätt var det kanske logiskt, eftersom det senaste coronavirushotet, SARS-epidemin 2003, hade kvästs utan omfattande spridning i Europa. Men samtidigt fanns bland dem som ansvarade för den svenska folkhälsan en omotiverad övertygelse om att samma sak skulle hända nu. En övertygelse som var så stark att nästan inga förberedelser vidtogs.

Denna övertygelse var ett första tecken på en tendens som vuxit sig allt starkare: en tendens till ståndaktighet, som i ljuset av utvecklingen bara kan karakteriseras som faktaresistens. Och en vilja att med all kraft försvara sin med tiden unika hållning.

Den farsot, covid-19, som nu drabbat oss, och som har dödat långt över fyra tusen svenskar, hanteras på ett sätt som måste anses ovanligt för en expertmyndighet. Trots att man inte har några politiska positioner att bevaka, eller annat rimligt skäl till att ägna sig åt retorik, så agerar man ofta som om man befinner sig i en rättssal. Som om man har en meningsmotståndare som måste neutraliseras. Och tre retoriska grepp återkommer:

- 1) Bilden som frågeställaren presenterar är förenklad, och situationen i själva verket mycket mer komplex
- 2) Frågan som tas upp är just nu föremål för utredning
- 3) Vad som är rätt eller fel kommer att kunna avgöras först långt fram i tiden, när krisen är över

Som ett exempel kan tas hur statsepidemiolog Anders Tegnell bemött frågan om varför man inte rekommenderar generellt bruk av munskydd inom äldreomsorgen. Följande utspann sig under presskonferensen den 24 april (<https://www.youtube.com/watch?v=gYZJCurc3Gc>):

P4 Uppland: Varför har inte Folkhälsomyndigheten gått ut med rekommendation om att personal på äldreboenden och i hemtjänst ska bära extra skydd som till exempel visir och munskydd även hos till synes friska äldre?

Tegnell: Menar du att äldre skulle använda dem, eller att personalen skulle använda dem? Men hur som helst det spelar inte så stor roll. Vi tycker att det är viktigt nu att titta på hela situationen, det här är en väldigt komplex verksamhet, äldreboenden och stöd till äldre, och det är väldigt viktigt att man inte tror att man kan lösa det genom att lösa någon liten del av det [...]

P4 Uppland: Men varför då inte, innan man har den här större kunskapen, införa sådana här mindre lösningar? För att hjälpa lite grann?

Tegnell: För att vi inte vet om det kommer att hjälpa lite grann.

Varför, kan man undra, behövde denna fråga avvisas så resolut? Virusets hade kommit in på tre fjärdedelar av stockholmsregionens äldreboenden, och behovet av skyddsutrustning kunde tyckas obestridligt. Men ämnet munskydd är laddat, och länkat till frågan om skuld och ansvar. Det var nämligen utifrån övertygelsen om att detta coronavirus, liksom SARS-viruset, endast smittar vid symptom som Folkhälsomyndigheten ursprungligen utformade sin smittskyddsstrategi ("stanna hemma om du känner dig sjuk", och "använd skyddsutrustning endast när du arbetar med sjuka"). Trots att studier nu enhälligt visar att viruset sprids även från personer utan symptom, så håller myndigheten ståndaktigt fast vid sina rekommendationer. Som Anders Tegnell nyligen sa i BBC:s *Hard Talk*: "I Sverige använder vi inte munskydd, vi stannar hemma när vi är sjuka." (<https://www.youtube.com/watch?v=Biqq34aUJcQ>)

Det kan tyckas besynnerligt att en gång intagna positioner så hårdnackat måste försvaras, trots att resten av världen sedan länge övergett dem. Men kanske är det just för att priset för den valda vägen, i antal döda, blivit så högt som man surrat fast sig vid masten. Att medge fel är att stå som ansvarig för ett stort lidande. Följdriktigt hanteras även frågan om de höga dödstalen med liknande retorik: "Att bara titta på dödstal", sa Tegnell 25 april, "är ett enögt sätt att bedöma arbetet. Jag tror att efteråt, när vi får mer tid att bedöma hur pandemin drabbat olika länder, kommer att titta på väldigt många fler saker än bara dödstalen för att se vad den inneburit." (<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/tegnell-enogt-att-enbart-se-till-dodstalen>)

Att besvara en relativt självklar fråga med att saken är komplex och ännu inte går att utvärdera är ett effektivt sätt att få den att falla platt till marken. Men på senare tid har retoriken oroande nog ibland övergått från avledning till ren faktaförvrängning. När Tegnells företrädare som statsepidemiolog, Annika Linde, den 19 maj gick ut i media och sa att Folkhälsomyndigheten, och hon själv, hade missbedömt epidemin, och att smittspridningen inte, som man först trott, liknade den under influensapandemier, utan "gått långsammare" och "dessutom varit mer klusterbetonad" (<https://www.dn.se/nyheter/sverige/annika-linde-en-manads-stangning-hade-gett-oss-tid/>) så gick Anders Tegnell omedelbart i svaromål och sa, helt utan vetenskapligt underlag att "i Sverige sprids inte smittan i kluster längre, det finns inga tecken på det" (<https://www.expressen.se/nyheter/tegnell-klustersmittan-over-sverige-i-ny-fas/>). Därmed var Lindes korrekta analys neutraliserad. Och när Tegnell samma dag för en journalist skulle kommentera att Sverige i veckan haft flest döda i världen, i relation till folkmängden, så sa han: "Det är svårt att jämföra ett land som Sverige, där man har en spridning bland 50 procent av befolkningen, med ett land som USA ... där stora delar av landet överhuvudtaget inte är drabbat ännu." (<https://www.svd.se/hogst-dodlighet-i-sverige-komplicerat-att-jamfora>) Syftet med att ange siffran 50 procent var rimligen att påtala att en stor del av Sveriges befolkning nu hade immunitet, och att vi därför, trots de höga dödstalen, hade ett bra läge. Men två dagar senare visade Folkhälsomyndighetens egna undersökningar att endast 7,3 procent av Stockholms befolkning hade antikroppar och att siffran i resten av landet var betydligt lägre än så. Då sa Tegnell att "man inte ska gräva ned sig i siffran", att "man ska vara väldigt försiktig med att dra för stora slutsatser av enskilda värden och enskilda studier" (<https://www.dn.se/nyheter/sverige/osakert-om-andelen-smittade-i-stockholm/>) och att "vi har all anledning att tro att personerna som vi fick proverna av har lägre risk att bli smittade än personer i samhället i övrigt". (<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/tegnell-vi-ska-gora-ny-antikropsstudie>)

Man måste fråga sig vad syftet med all denna förvillande retorik är. Och hur illavarslande tanken än förefaller är det idag svårt att komma till någon annan slutsats än denna:

Bland dem som ansvarar för hanterandet av den svåraste kris Sverige befunnit sig i sedan andra världskriget har försvarandet av positioner, och förnekandet av skuld, nu blivit viktigare än att krisen hanteras på ett omdömesgillt sätt.

Lena Einhorn, författare och virolog